

משנה - ברכות - עיקר תוי"ט

[פרק א](#) • [פרק ב](#) • [פרק ג](#) • [פרק ד](#) • [פרק ה](#) • [פרק ו](#) • [פרק ז](#) • [פרק ח](#) • [פרק ט](#)

[פרק א](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#) [משנה ה](#)

[פרק ב](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#) [משנה ה](#) [משנה ו](#) [משנה ז](#)
[משנה ח](#)

[פרק ג](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#) [משנה ה](#) [משנה ו](#)

[פרק ד](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#) [משנה ה](#) [משנה ו](#) [משנה ז](#)

[פרק ה](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#) [משנה ה](#)

[פרק ו](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#) [משנה ה](#) [משנה ו](#) [משנה ז](#)
[משנה ח](#)

[פרק ז](#)

[משנה א](#) [משנה ב](#) [משנה ג](#) [משנה ד](#)

[פרק ח](#)

פרק ט

א

פרק

א

משנה

-

א

פרק

[א] מאימתי כו'. תנא אקרא קאי דכתיב (דברים ו) בשכבך ובקומך, משם למד שחובה על אדם לקרות שמע בערב ובבקר. ושאל עכשיו מאימתי זמנו. ומדכתיב בשכבך ברישא, הקדים של ערבית. גמרא: **[ב]** דהקרא ואחר יאכל מן הקדשים מוקמינן ליה בתרומה ביבמות דף ע"ד. והכי משמע קרא, עד שיטהר הרקיע מן האור והינו כשיצאו פוכבים. הר"מ: **[ג]** בתרומתו. כלומר שמוכנת לפנייהם וכלים חסר כי אם לאכל. תוספות יום טוב: **[ד]** משמרות עבודה של מלאכים, ושיר שלהם נחלק לשלשה חלקים, ראשונה לכת אחת וכו'. רש"י: **[ה]** עמוד השחר. יש רגילין לפותרו פוכב השחר. וכן כתב הרד"ק במזמור אילת השחר שיש מפרשים אילת שם לכוכב השחר. ועין תוספות יום טוב: **[ו]** כלומר בפרוש בשכבך כנתי סבירא להו דפרושו כל הלילה, ודלא פרבי אליעזר, והא דקאמרי כו' שהם עשו סג ובהא פליגי עלי, ואם כן בסג אין הלכה כרבן גמליאל כו', ולא כתבו הלכה כרבן גמליאל אלא על עקר דין תורה. תוספות יום טוב: **[ז]** ואף על גב דפשטיה דקרא בכל עולה פתיב ולא דוקא בעולת תמיד. ובריש פרק ו' דפסחים מוכח דכל אמורי קדשים דינו כל הלילה, אלא נקטי מלתא פסיקא. תוספות יום טוב: **[ח]** שכן רגילות המשניות לשנות בקצור מה שכתוב בפרוש בתורה:

פרק א - משנה ב

[ט] וגומרה כו'. כְּדֵי שְׂיִסְמוּךְ גְּאֵלָה לְתַפְלָה, שְׁזָכַר הַר"ב בְּמִשְׁנֵה ה' פָּרָק ג': **[י]** הַנֶּץ הַחֲמָה. הוּא מְלִשׁוֹן הַכְּתוּב הַנִּצּוּ הַרְמוּנִים (שִׁיר הַשִּׁירִים ו'), כְּלוּמַר עַד שֶׁעָה שְׁהַחֲמָה מִתְחַלֵּת לְזֶרֶחַ בְּרֵאשֵׁי הַהָרִים. הַר"י: **[יא]** וְאָף עַל גֵּב דְּבַפְרָקִים י"ד ו"ח דְּשִׁבְתַּת פְּסָקוֹ דְּלֹא כְּרַבִּי שְׁמַעוֹן [דְּאָמַר כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְלָכִים הוּוּ. הֵכָא שְׂאֲנִי, דְּהוּאִיל וְעַדִּין זְמַן קִימָה לְמַקְצַת, יוֹצֵא בְּדִיעֵבַד. הַר"י:

פרק א - משנה ג

[יב] שְׁבִנֵי אָדָם עוֹמְדִין. בֵּית הַלֵּל מְבִיאִין רְאֵיָה מִפְּסוּק וּבְלִכְתָּךְ בְּדָרְךָ, כְּלוּמַר כְּפִי שְׂיִזְדְּמִן לְאָדָם, שְׁלֹא יִתְכַּוֵּן לֹא בְּשִׂכְיָהּ וְלֹא בְּקִימָה. וּבֵית שְׂמַאי אוֹמְרִים שְׁלֹא בָּא וּבְלִכְתָּךְ בְּדָרְךָ אֵלָּא לְלַמְדֵנוּ שְׁכַל הָעוֹסֵק בְּמַצּוֹה פְּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע, כְּלוּמַר שְׁכַל זְמַן שְׁתַּהֲיָה מְהֵלֵךְ בְּדָרְךָ וְאִינְךָ עוֹסֵק בְּמַצּוֹה אֲתָה חַיֵּב בְּקִרְיאַת שְׁמַע, אֲבָל כְּשֶׁתַּעֲסֵק בְּמַצּוֹה כו'. וְלִכְךָ אָמְרֵי בֵּית הַלֵּל דָּאִם כֵּן הוּא מְבֹאֵר שְׁבִלְכְתוּ בְּדָרְךָ קוּרָא קְרִיאַת שְׁמַע. הַרְמַב"ם:

פרק א - משנה ד

[יג] בְּשַׁחַר. הֵכָא דְמִירֵי בְּבִרְכוֹת דְּלֹא כְּתִיבֵי בְּקָרָא, נִיחָא לִיה לְמִנְקֻט בְּרִישָׁא דְשַׁחַר, כְּדָא שְׁכָחוּ בְּתַמִּיד דְּנִקִּיט בְּקַר תַּחֲלָה, אֲבָל בְּרִישׁ פְּרָקִין דְּמִירֵי בְּקִרְיאַת שְׁמַע דְּקָאִי אֲקָרָא נְקִיט בְּרִישָׁא דְעַרְבִית. תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: **[יד]** וּשְׁתִּים לְאַחֲרֵיהָ. שְׁבַע בְּרְכוֹת הִלְלוּ עַל שְׁם שְׁבַע בְּיוֹם הַלְלַתִּיךָ (תַּהֲלִים קִיט). רַש"י בְּשֵׁם הִירוּשָׁלַיִם. וְיָרְאוּ עֵינֵינוּ לֹא חָשִׁיב, דְּתַקְנָה אַחֲרַת הִיא. תּוֹסְפוֹת: **[טו]** לְפָרוֹשׁוֹ הַכִּי פְּרוֹשׁוֹ. לְהַאֲרִיךְ, לְפָתַח. אֵינוֹ רִשָּׁאֵי לְקַצֵּר, שְׁלֹא לְפָתַח. לְקַצֵּר, שְׁלֹא לְפָתַח. אֵינוֹ רִשָּׁאֵי לְהַאֲרִיךְ, לְפָתַח. וְהַדָּר תְּנִי לְחַתָּם. וְהַכֶּסֶף מִשְׁנֵה בְּשֵׁם הַרְמַב"ם מְפָרֵשׁ, לְהַאֲרִיךְ, לְהַתְחִיל וְלְחַתָּם כו'. לְקַצֵּר, כְּלוּמַר שְׁלֹא לְהַתְחִיל בְּבִרוּךְ אוֹ שְׁלֹא לְחַתָּם כו':

פרק א - משנה ה

[טז] צריך לומר דלרבותא קאמר ולא זכיתי כו', פלומר אף על פי שהיה חכם מפלג וראוי לנשיאות מצד חכמתו שהרי זכה לנס, אפלו הכי לא זכיתי כו': **[יז]** כדאיתא בגמרא, בו ביום שנתמנה לא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פרשוה: **[יח]** שנאמר למען תזכר. ומפני שפרשת ציצית שגורה בפי כל מפני קריאתה ביום בעבור מצות ציצית שבה, הלכך הנהיגו לקרותה בלילה לצאת בה הזכרת יציאת מצרים בלילה. תוספות יום טוב:

פרק ב

פרק ב - משנה א

אין פירוש למשנה זו

פרק ב - משנה ב

[א] והואיל ובקרא לא כתיב ויציב, נראה דבין אמת לונציב רשאי להפסיק, וכן כתוב בשלחן ערוך סימן ס"ו. והתנא דנקט ויציב, אשגרת לשון ולסימן בעלמא נקיט. תוספות יום טוב. תוי"ט: **[ב]** למה קדמה שמע. ואם תאמר תיפוק ליה דקדמה בתורה. ויש לומר דהכי קאמר למה קדמה אף לפרשת ציצית דקדמה לכלן, אלא אמרינן אין מקדם ומאחר בתורה, אם כן היה לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים. תוספות. ומדמשיגי משום שיקבל על כו', פריך ליה דאם כן תקדים ויאמר, שיש בה גם כן מעין קבלת על כו' דכתיב אני ה' אלהיכם ולהיות לכם לאלהים:

פרק ב - משנה ג

ג כְּלוּמַר פִּינּוֹן דְּבַלְשׁוֹן שְׁמִיעָה הוֹצִיא הַכְּתוּב, שְׁמַע מִנָּה שְׁצָרִיךְ שְׁיִשְׁמִיעַ לְאַזְנָיו, וּכְאֵלוֹ כְּתִיב הִשְׁמַע: **ד** **וְלֹא דִקְדַק**. וְלִמְדַתְּם, שְׂיִהִיָּה לְמוֹדֵדְךָ תָּם, לְתוֹן רוּחַ בֵּין הַדְּבָקִים. גְּמָרָא: **ה** וְלַעוֹלָם בְּכָל הָאוֹתִיּוֹת יֵשׁ לְדִקְדַק: **ו** וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לֹא קָפִיד אֶלָּא לְכַתְּחֵלָה: **ז** מְשׁוּם שְׁצָרִיךְ לְהַפְסִיק בֵּין לְעוֹלָם וָעֵד לְוָאֵהֱבֵת. אִם כֵּן זְהוּ הַפְּסִק הָרֵאשׁוֹן שְׁצָרִיךְ לְחֹזֵר לוֹ. וּמֵאַחַר שְׁבָרוֹר לוֹ שְׁכָבֵר קָרָא פְּרָשָׁה אַחַת מִקְרִיאַת שְׁמַע, אִי אֶפְשָׁר שְׁלֹא קָרָא עַד לְעוֹלָם וָעֵד, וְלִכְךָ אֵינּוּ צָרִיךְ לְהִתְחִיל מִתְחֵלַת שְׁמַע. בֵּית יוֹסֵף: **ח** וְגַם אֵינּוּ יוֹדְעֵי אִם קָרָא כְּלוּם מִהַפְּרָק, אֲבָל מַה שְׁבָרִי לוֹ שְׁקָרָא אֵינּוּ צָרִיךְ שְׂיִקְרָא עוֹד: **ט** הַכִּי אֵיתָא בְּגְמָרָא, אֲבָל בֵּין וּקְשָׁרְתָם לְוִקְשָׁרְתָם אֵין לְטַעוֹת דְּקָמָא קִמְצָ וְטַעְמוֹ מֵאַרְיָךְ, וְתַנְנֵן פְּתוּחַ וְטַעְמוֹ אֲזָלָא:

פרק ב - משנה ד

אין פירוש למשנה זו

פרק ב - משנה ה

י **בְּלִילָה**. מִדְּלֹא תַנִּי מְלִילָה כּוּי, יֵשׁ לוֹמַר דְּדוֹקָא בְּלִילוֹת פְּטוֹר, אֲבָל בְּיוֹם חַיִּב, דְּמַסִּיחַ דְּעֵתוֹ, אֵדְךָ יֵשׁ לוֹמַר דְּלִכְךָ נְקִיט בְּלִילָה, לְפִי שְׁמֹן הַסֵּתֶם בְּלִילָה הָרֵאשׁוֹן הוּא בּוֹעַל, וְאִי לֹא, פְּטוֹר עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת: **יא** וְהַרְמַב"ס פִּרְשׁ מְשׁוּם מְצוֹת פְּרִיָּה וְרַבִּיָּה. וּבְאַלְמָנָה אֵין טְרַדָּא עִם הַמְּצוּנָה, מַה שְׂאֵין כֵּן בְּבִתּוּלָה אֵיתְנָהוּ טְרַדוֹת בְּתַרִּי גּוֹנִי כְּמוֹ שְׁכַתְּבַת הַר"ב: **יב** לְשׁוֹן הָעָרוֹד, לְבוֹ קָרוֹב לָהּ, כְּמוֹ כָּל לְשׁוֹן גְּסוֹת שַׁבְּתָלְמוּד. וְלִפְרוּשׁ הָאֶחָד כְּשֶׁלְּבוֹ קָרוֹב לָהּ יִמְחַל לָהּ אֵף אִם לֹא יִמְצָאָנָה בְּתוּלָה כּוּי, וְלִפְרוּשׁ הַשְּׁנִי כְּשֶׁהוּא קָרוֹב לָהּ יִשְׁהָה בְּבַעֲלִיתוֹ וְלֹא יְבוֹשׁ כְּדִי שְׁלֹא יַעֲשֶׂה כְּרוֹת שְׁפָכָה. וְהָעֵקֶר בְּעֵינֵי שְׁהוּא לְשׁוֹן גְּסוֹת הָרוּחַ. תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: **יג** **מַעֲשֶׂה כּוּי**. לָאוּ מַעֲשֶׂה לְסִתְרָה הוּא, דְּקָא מְשַׁמַּע לָן אִם אָדָם גְּדוֹל הוּא וּבְטוּחַ בְּעַצְמוֹ שְׂיִוִּכַל

להתפונן והוא ראוי לטל כוי, הרשות בגדו. תוספות:

פרק ב - משנה ו

[יד] רחץ. במים חמים. הרמב"ם. וזה אסור אפלו במקצת גופו: **[טו]**
ממלת צנת שלג (משלי כה). ונחלף בקמ"ד, מפני שהם ממוצא אחד
מהשנים:

פרק ב - משנה ז

אין פירוש למשנה זו

פרק ב - משנה ח

[טז] השם. שם טוב שהוא מדקדק במצות:

פרק ג

פרק ג - משנה א

[א] מקריאת שמע כו'. והוא הדין דפטור מכל שאר המצוות, אלא דתנא אלו שהן חמורות שיש בהן קבלת על מלכות שמים, וכדאמרין בגמרא, הרוצה לקבל על כו', מניח תפלין וקורא קריאת שמע ומתפלל. הר"י: **[ב]** ואין לומר דאפתי גומל חסד הוא דיש לו גם כן דין העוסק במצוה שיש בו טרדא דפטור. דיש לחלק בין תנחומים שיש לו עסק לנחם, מה שאין כן הלוגה שאין לו עסק רק שהולך ולא מקרי טרדא. תוספות יום טוב:

פרק ג - משנה ב

[ג] ובגמרא, אפלו פסוק אחד, וטעמא דפסוק ראשון מקרי פרק כמו שכתוב בפרק ב' משנה ג' לעיל: **[ד]** לא יתחילו. דתנחומי אבלים מדאורייתא, דבכלל גומל חסד הוא שהוא מן התורה, כדאמרין והודעת להם את הדרך (שמות יח) זו גמילות חסדים, והעוסק כו'. הר"י:

פרק ג - משנה ג

[ה] ועבדים. בגמרא חגיגה דף ד' גמרינן לה לה, ופרש רש"י דבאשה כתיב וכתב לה, ובשפחה כתיב או חפשה לא נתן לה: **[ו]** וטעמא, דתפלין אתקשו בפרשה ראשונה לתלמוד תורה דכתיב ושמנתם וקשרתם, וכן בשניה והיו לטוטפות ולמדתם. ואלו למזוזה הפסיק ביניהם בשניה בתלמוד תורה. קדושין דף ל"ד: **[ז]** דכתיב למען ירבו ימיכם, גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי. גמרא שם:

פרק ג - משנה ד

[ח] מברך. כלומר מהרהר לאחריו. הר"י: **[ט] מברך וכו'.** רצונו לומר בפה ופליג בתרתי.

פרק ג - משנה ה

[י] כְּלוּמַר פְּתִיחַתָּה וְחֲתִימָתָה בְּלִבְדָּ. וְהִשְׁתָּא שְׁלֵשׁ מַחְלוּקוֹת בְּדַבְרָא. קְרִיאַת שְׁמַע דְּמִדְּאוּרִיתָא יְהִרְהֵר וְאֶפְלוּ לֹא הִתְחִיל, וְאִין לוֹ לְקַצֵּר רַק יְהִרְהֵר. וְתַפְלָה מִדְּרַבָּנָן לֹא יִתְחִיל, וְאִם הִתְחִיל יְקַצֵּר, דְּהֵם שְׁתַּקְּנוּ תַפְלָה אֲמָרוּ שְׂיִקְצֵר. וּבְרֻכּוֹת קְרִיאַת שְׁמַע דְּמִדְּרַבָּנָן וְאִין רַחֲמֵי כְּתַפְלָה, מִשְׁמַע שְׂאֵף אִם הִתְחִיל יִפְסִיק. תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

פרק ג - משנה ו

[יא] שְׁכַבַת זְרַע. שְׁעַל יְדֵי שְׁתַּטְמָא לֹא יְהִיוּ נִשְׁמְעוֹת לְבַעֲלֵיהוֹן וְתַתְקִים שְׁלֵא יְהִיוּ מְצוּיִם כּוּי: **[יב]** וְהַמְשַׁמֶּשֶׁת. טִמְאָה אֵף בְּלֹא פְּלִיטָה, הֶרְמַבִּ"ם מִטְעַם דְּלַעֲיֵל. וְעוֹד דְּכָל דְּתַקּוֹן כְּעִין דְּאוּרִיתָא תַקּוֹן כּוּי. תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב: **[יג]** וְרַבִּי יְהוּדָה פּוֹטֵר. לְדַבְרֵי דְּתַנָּא קָמָא קְאָמַר דְּלְדִידֵיהּ לֹא נִתְקַנָּה תַקְנַת עֲזָרָא לֹא לְקְרִיאַת שְׁמַע וְלֹא לְבְרֻכּוֹתֶיהָ כְּדַלְעִיל בְּמִשְׁנָה ד'. אִי נִמְי בְּתַלְמוּד תּוֹרָה מִיְרֵי דְּמוֹדָה בְּהַ רַבִּי יְהוּדָה שְׂאִין לוֹ לְהוֹצִיא בְּשַׁפְתֵּיו מִפְּנֵי שְׁמַתוּדָּה דְּדַבּוּר יַעֲמִיק בְּהֵם. תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב:

פרק ד

פרק ד - משנה א

[א] הַמְּנַחָה. הֶרְמַבִּ"ן בְּפִרְשֵׁת בֵּא פְתַב שְׁמִנְחָה מְלָשׁוֹן מְנוּחַת הַשְּׁמֶשׁ וְהַשְּׁקֵט אִוְרוֹ הַגְּדוֹל כְּדִמְתַּרְגְּמִינָן לְמַנַּח יוֹמָא, וְהוּן מְנַחָה גְּדוֹלָה וּמְנַחָה קִטְנָה שְׁהַזְכִּירוּ חֲכָמִים: **[ב]** עַד הָעֶרֶב. שְׁכּוֹן תְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֶרְבִים קָרַב

וְהוֹלֵךְ עַד הָעָרֶב. וְרַבֵּי יְהוּדָה סָבַר שֶׁקָּרֵב וְהוֹלֵךְ עַד פְּלַג הַמִּנְחָה: **[ג]** כָּל הַיּוֹם. דִּתְחַלְתָּה מִיָּד אַחֵר תִּמְיָד שֶׁל שָׁמֶר, מֵה שְׂאִין בֶּן מִנְחָה דִּתְחַלְתָּה לְאַחֵר שֶׁשׁ וּמְחָצָה כְּדֹאִיתָא רִישׁ פְּרָק ה' דְּפִסְחִים. וּמְכַל מְקוֹם כֵּיּוֹן דְּמִנְחָה תְּדִיר הִקְדִּימָה מִתְנִיתִין: **[ד]** **שְׁבַע שָׁעוֹת**. הַתּוֹסְפוֹת לֹא גָרְסִי לֵה וְהַעֲיָדוּ שֶׁהִיא רַק בְּרִיתָא, וְרַבֵּי לֹא שָׁנְאָה בְּמִתְנִיתִין דְּלֹא סָבִירָא לֵיה כְּוִתִּיה, אָבֵל בְּשֵׁל שָׁמֶר סָבִירָא לֵיה כְּוִתִּיה:

פרק ד - משנה ב

[ה] אָבֵל הַכְּשָׁלוֹן בְּדַבַּר הַלְכָה לֹא חָשִׁיב לֵיה רְעָה כֵּיּוֹן שֶׁחֲבָרִיו רַבּוּ עָלָיו וְהָרִי הַלְכָה כְּרַבִּים וְלֹא יָבֵא מְזָה שׁוֹם כְּשָׁלוֹן. אָבֵל רִשׁׁי חָשִׁיב בְּתַרְתִּי: **[ו]** וְלֹא אָמְרִינוּ מָה הָיָה אוֹמֵר, דְּהָיָה סְפוּר לָמָּה שֶׁאָמַר רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה, וְאִזּוּ יִהְיֶה רְשׁוּת בְּיַדְנוּ, אָבֵל אָמַר מָה הוּא אוֹמֵר, רְצוֹנוּ לוֹמַר כְּשִׁיכְנֹס לְבֵית הַכְּנֻסֶת מָה חָיָב לוֹמַר. הֶרְמַבִּי״ם:

פרק ד - משנה ג

[ז] **שְׁמֹנֶה עָשָׂרֶה**. וְאִף עַל פִּי שֶׁהוּן תִּשְׁעָ עֶשְׂרֶה, בְּרַפְתְּ הַמֵּינִים בְּיַבְנָה תִּקְנוּהָ לְאַחֵר זְמַן בִּימֵי רַבִּין גַּמְלִיאֵל, וְאֵלּוּ שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֶה הֵם שְׁאֲנֵשִׁי כְּנֻסֶת הַגְּדוּלָה תִּקְנוּם: **[ח]** כְּגוֹן אֶתָּה חוּנִין לְאֲדָם דְּעַת בְּרוּךְ אֶתָּה ה' חוּנִין הַדְּעַת, סִלַּח לָנוּ אָבִינוּ, בְּרוּךְ אֶתָּה ה' חֲנוּן הַמְּרַבֶּה לְסִלַּח, וְכֵן כָּלֶם, חוּץ מִשְׁלֵשׁ רֵאשׁוֹנוֹת וְשֵׁלֶשׁ אַחֲרוֹנוֹת שֶׁלֹּא יוֹסִיף וְלֹא יִגְרַע בָּהֶם. הֶרְמַבִּי״ם: **[ט]** וּבִסוּף פְּרָק דְּלִקְמוֹן פֶּרֶשׁ סְדוּרָה בְּפִי בְּמַרוּצָה. וּבְעָרוּךְ מְפָרֵשׁ מְלִשׁוֹן נְבִלְתָם לְמֵאֲכָל שְׁתַּרְגוּמוֹ [נְבִלְתָא] מְשַׁגְּרָא לְמִיכָל:

פרק ד - משנה ד

אין פירוש למשנה זו

פרק ד - משנה ה

[י] ולא תימא נגד ירושלים לחוד, אלא כנגד ירושלים וכנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי קדשים: **[יא]** אגב רהיטא לא דק דהוה ליה למימר והתפללו אליך דרך העיר (מלכים א ח), והך קרא דדרך ארצם קאי להעומדים בחוץ לארץ. ומיהו פרש רש"י במתניתין לצד ירושלים משום דתנא בארץ ישראל קאי. תוספות יום טוב:

פרק ד - משנה ו

[יב] ה"ה יושב וכו'. ולא תנן יחזיר את פניו. דאפלו לעמד אינו צריך, אלא יושב ומתפלל, דבקרונ אי אפשר לעמד מפני שמתנועע לכאן ולכאן, והך טעמא שיד נמי בספינה. טור ובית יוסף סימן צ"ד:

פרק ד - משנה ז

[יג] בחבר עיר. דסבירא ליה דכיון שאין בה אלא שבח, שאין בה תחנונים כמו בשמנה עשרה, וגם אין אנו מתפללים אותה כנגד תחנונים של חל כמו שמתפללים תפלת יוצר או תפלת מנחה, די שהצבור בלבד יתפללו אותה. הר"י:

פרק ה

פרק ה - משנה א

[א] וְכַבֵּד רֵאשִׁי. דָּרֵךְ מְשַׁל הוּא, כְּלוּמַר מִפְּנֵי שְׂרָאשׁוּ הוּא עֵקֶר כָּל הָאֲבָרִים, וְכִשְׁמִכְבִּיד אוֹתוֹ עָלְיוֹ כָּל הָאֲבָרִים נִכְנָעִים וְיוֹשֵׁב בְּהִכְנָעָה. הַרְיִי: **[ב]** שְׁעָה אַחַת. אֵף עַל פִּי שְׂבִהֲרֵבָה מְקוּמוֹת כְּשִׂאוֹמֵר שְׁעָה אֵינּוּ רוֹצֵה לֹמֵר שְׁעָה דְּוָקָא אֶלָּא זְמַן מְעַט. הֵכָא אֵינּוּ כֹן, אֶלָּא שְׁעָה מִמֶּשׁ, וּמוּכַח מִהֲגִמְרָא. הַרְיִי: **[ג]** לְמָקוֹם. שְׁתִּהֵיָה כְּוֹנֵתָם כְּלָה בְּרוּמְמוֹת הַמָּקוֹם בְּלִבְדָּ, וְאֵין הַפְּרוּשׁ שְׂיִכְוֵנוּ לְאַמִּירַת הַתְּפִלָּה, דְּמֵאֵי קְאָמֵר לְמָקוֹם, לְתַפְלָה הָוָה לֵיהּ לְמִימֵר. הַרְיִי: **[ד]** לֹא יִפְסִיק. בְּדַבּוּר, דְּאֵלוֹ הִלִּיכָה לֹא מְצִינּוּ בְּשׁוּם מָקוֹם שְׁנִקְרָא הַפְּסִיק. הַרְיִי:

פרק ה - משנה ב

[ה] וְכֹתִיב בּוֹרָא קִצּוֹת הָאָרֶץ כּוֹי אֵין חִקֵּר (יִשְׁעִיָּה מ), וְכֹתִיב מִכִּין הָרִים בְּכַחוּ נְאֻזָּר בְּגִבּוֹרָה (תְּהִלִּים סה). גְּמָרָא רִישׁ תַּעֲנִית: **[ו]** בְּתַחֲתֵי הַמַּתִּים. דְּתַנְיָא וְלַעֲבָדוּ בְּכָל לְבַבְכֶם (דְּבָרִים יא), אֵיזוּהֵי עֲבוּדָה שְׂבִלֵב הָוִי אוֹמֵר זֹו תְּפִלָּה, וְכֹתִיב בְּתִרְיָה וְנִתְתִי מִטֵּר אֲרַצְכֶם. גְּמָרָא פָּרַק קֵמָא דְּתַעֲנִית וְדַתְקֵנוּ בְּתַחֲתֵי הַמַּתִּים שְׂכָמוֹ שְׂתַחֲתֵי הַמַּתִּים חֵיִים לְעוֹלָם כְּדָּ יְרִידַת גְּשָׁמִים חֵיִים לְעוֹלָם. הַרְיִי. וְהֵינּוּ דְּאִמְרִינּוּ בְּגִמְרָא שְׂשִׁקוּלָה כְּתַחֲתֵי הַמַּתִּים: **[ז]** בְּהוֹדָאָה. פְּרוּשׁ קִדָּם שְׂיַחֲתָם בְּרַכַּת מוֹדִים, וְטַעְמוֹ מִפְּנֵי שְׂמוּדָה לְשֵׁם שְׂזָכָה אוֹתוֹ לְהַבִּין וּלְהַשְׁכִּיל בֵּין קִדְשׁ לְחַל. הַרְמַבְיִים:

פרק ה - משנה ג

[ח] וְזֶה לְשׁוֹן רִשְׁיִי, הָאוֹמֵר בְּתַפְלָתוֹ. וְטַעְמֵיהּ דְּוָקָא בְּתַפְלָה שְׂכְּשִׂאוֹמֵר בְּתַפְלָה מַחְלִיט אֶת הַדְּבָר וּלְהַכִּי מְשַׁתְּקִין אוֹתוֹ. מַה שְּׂאֵין כֹּן דְּרֵךְ דְּרִשׁ אוֹ פֶּשֶׁט כּוֹי. תּוֹסַפּוֹת יוֹם טוֹב: **[ט]** וְאֵין הַדְּבָר כֹּן, שְׂאֵלוֹ הִיָּה דְּרֵךְ רַחֲמָנוּת לֹא צָוָה לְשַׁחַט חַיָּה אוֹ עוֹף כְּלָל, אֲבָל הִיא מְצוּה מְקַבֶּלֶת אֵין לָהּ טַעַם. הַרְמַבְיִים:

פרק ה - משנה ד

[י] ואם הבטחתו. והטעם כדי שלא תתבטל נשיאת כפים, אבל אם יש שם כהן אחר שישא את כפיו לא ישא שליח צבור את ידיו ואפלו אם הבטחתו. הגהות מימוני. ועין שם:

פרק ה - משנה ה

[יא] ששלוחו של אדם כמותו. וילפינן לה מדכתוב (שמות יב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, דודאי לא היו שוחטין כל ישראל, אלא שלוחו של אדם כמותו. גמרא:

פרק ו

פרק ו - משנה א

[א] פיצד מברכין. דסברא שמברכין, כדי שלא יהנה מעולם הזה בלא ברכה. תוספות. והר"י כתב דקאי אדתנן בפרק קמא לחתם ושלם לחתם, אלא שקדם לזה הוצרך לגמר ולפרש כל דיני קריאת שמע [וברכותיה והתפלה]:

[ב] בורא פרי העץ. והניח תחלת כל ברכה מפני שהוא דבר משתתף בכל הברכות, רוצה לומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם. הרמב"ם: **[ג]** דכתיב ויין ישמח לבב אנוש (תהלים קד), ועוד אי שתי פורתא סעיד נמי. ובפת, דכתיב ולחם לבב אנוש יסעד. גמרא:

פרק ו - משנה ב

(ד) יצא. בגמרא אמרינן סבירא ליה דעקר אילן ארעא היא, כלומר הפל הוא מהארץ. בירושלמי מבאר דדברי הכל היא, דפרות האילן בכלל פרי האדמה ואין פרי האדמה בכלל פרי העץ. תוספות יום טוב: **(ה) לא יצא.** דסלקא דעתך אמינא הואיל ואמרינן חטה מין אילן הוא לברך עליה בורא פרי העץ, קא משמע לן. גמרא:

פרק ו - משנה ג

(ו) ואפלו גובאי שלא נפסד טעמו, כיון שפזיק לעולם ואוכל התבואה אין מברכין עליו. ויש מפרשים דלא קאי אלא אחמץ ונובלות לבד שהיו טובים מתחלה ונפסדו, אבל גובאי כיון שעומד טעמו בו לא הוי מין קללה.

פרק ו - משנה ד

אין	פירוש	למשנה	זו
-----	-------	-------	----

פרק ו - משנה ה

אין	פירוש	למשנה	זו
-----	-------	-------	----

פרק ו - משנה ו

ז ולרש"י מדק לישנא דוהוא, דאדסליק מניה קאי שהוא המברך על היין שלאחר המזון. ועין תוספות יום טוב: **ח** במשנה ו' פרק ב' דביצה כתבו לבונה על גבי גחלים. וזה עקר, שהרי על האש אין הבל תמרתן עולה יפה לפי שמתאכלין מיד, אלא על גבי גחלים מתמרין ועולין. ולכך נקרא מגמר שתרגום גחלים גומרין. תוספות יום טוב:

פרק ו - משנה ז

ט מליח בתחלה. נראה לי לדקדק ממלת בתחלה לאפוקי אם אוכל הטפל בתחלה שאינו רשאי שיסמוך על הברכה שיברך על המליח שיאכל אחר כך, שאם כן נמצא שנהנה מן הטפל כשלא ברך עדיו. תוספות יום טוב ועין שם: **י** טפלה לו. ואף על גב דש דפת פוטר את הפרפרת. איצטריך לאשמעינן דפעמים דפת טפל. תוספות: **יא** דוקא בכי הא ולא בענין אחר, וכן כתב הרמב"ם. וכתבו התוספות ואם תאמר פרות הוי עקר ומליח טפל ולברך על הפרות ולפטור כלהו. ויש לומר דמירי שלא אכל הפרות באותו מעמד. אי נמי בשעה שאכל הפרות לא היה שם עדיו מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת מתיקות:

פרק ו - משנה ח

יב ברכה אחת. דסבירא ליה ארץ אשר לא במסכנות הפסיק הענין. גמרא: **יג** ולא פרש החתימה בברכת היין. משום דסבירא ליה כמו שכתבו התוספות דבכלן חותמין על הארץ ועל הפרות. תוספות יום טוב:

פרק ז - משנה א

א דְּכָתִיב (תהלים לד) גִּדְלוּ לַה' אֶתִּי. אִי נִמְי (דברים לב) כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבו גִּדְל לַאלֹהֵינוּ. גִּמְרָא: **ב** כְּלוֹמַר וּלְהַכִּי מֵאֲכִילִין אֶת הָעֵנִיִּים דְּמֵאִי, וּמִשׁוּם הַכִּי חָזִי לִיה וְלֹא הוּי אֲכִילָה בְּעֵבְרָה, דְּאִי בְּעֵי מִפְּקִיר לְנִכְסִיה וְחִזּוּ לִיה. גִּמְרָא: **ג** וְאִף עַל גַּב דְּהַכְּתוּב צוּנַח (מלכים ב יז) אֶת ה' הָיוּ יִרְאִים וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עוֹבְדִים, בְּאַרְדָּה הַיָּמִים לְמַדּוּ תוֹרָה וְקִבְלוּהָ עַל פְּשׁוּטָה. הַרְמְב"ם: **ד** דְּמִן הַתּוֹרָה אֵינּוּ חֵיב אֶלָּא דוּמְנָא דְהֵיּוֹצֵא הַשְּׂדֵה. הַר"י: **ה** וְכָתִיב גַּבֵּי לְוִיִּם מִכָּל מַעֲשְׂרוֹתֵיכֶם תָּרִימוּ תְרוּמָה. כָּל צַד תְּרוּמָה שָׁבוּ תָרִימוּ. וְהָכָא אֵיזְדָּגוּן וְחָלָה עָלָיו רְשׁוּת כְּהֵן דְּכָתִיב גַּבִּיהָ רֵאשִׁית דְּגִנְךָ. גִּמְרָא. וּבַעֲוֹדוֹ בְּשִׁבְלִים דְּלֹא אֵיזְדָּגוּן לֹא חָלָה עָלָיו רְשׁוּת כְּהֵן וּפְטוֹר הַלְוִי כְּדַלְעִיל, וּמִשׁוּם הַכִּי הָכָא דְּחָל עָלָיו כְּבָר חֵיב תְּרוּמָה גְּדוּלָה כְּשֶׁעֲדִין לֹא נִטְלָה. אִף עַל גַּב דְּתְרוּמַת מַעֲשֵׂר נִטְלָה קָרִי לִיה לֹא נִטְלָה תְרוּמָתוֹ. וְלַעֲיִל דְּלֹא חָל חֵיבָא, כְּשֶׁנִּטְלָה תְרוּמַת מַעֲשֵׂר קָרִי לִיה נִטְלָה תְרוּמָתוֹ אִף עַל גַּב דְּהַתְרוּמָה גְּדוּלָה לֹא נִטְלָה. הַר"י: **ו** אֵין מְזַמְנִין. אֵיכָא מְרַבּוּתָא דְּסַבְּרִי דְּדוּקָא נְקִיט מְזַמְנִים. דְּאֵלוּ בְּרַכַּת הַנְּהַנִּין מְבָרַךְ דְּהָא נְהַנְהָ. וְאֵיכָא דְּסַבְּרִי דְּאִף בְּרַכַּת הַנְּהַנִּין אֵין מְבָרַךְ, מִשׁוּם דְּכָתִיב וּבּוֹצֵעַ בְּרַךְ נֹאֲץ ה':

פרק ז - משנה ב

ב **ז** נְשִׁים. וְאֶפְלוּ עִם בְּעַלְיָהוֹן לֹא, מִשׁוּם דְּאֵין חֲבֵרְתָן נָאָה. הַר"י בְּשֵׁם רַש"י: **ה** וְעֵבְדִים. בְּגִמְרָא מְפָרֵשׁ מִשׁוּם פְּרִיצוּתָא, דְּעֵבְדִים שְׁטוּפֵי זָמָה הוּ, וְחִשּׁוּדִים עִם הָאֲנָשִׁים כָּל שְׂכָן עִם הַנְּשִׁים. הַר"י: **ט** עַד כְּזֵית. מְפָרֵשׁ בְּגִמְרָא, וְאֶכְלַתְּ זֹו אֲכִילָה, וְשִׁבְעַתְּ זֹו שְׂתִיָּה, וְאֶכְלָה בְּכֵזֵית. וְרַבִּי יְהוּדָה סְבִירָא לִיה וְאֶכְלַתְּ וְשִׁבְעַתְּ אֲכִילָה שְׁיֵשׁ בּוֹ שְׁבִיעָה וְאֵיזָה זֹו כְּבִיזָה. וְאִף עַל גַּב דְּקָרָא בְּבְרַכַּת הַמְּזוּן בְּעֵלְמָא בְּלֹא זְמוּן, כְּתִבוּ הַתּוֹסְפוֹת דְּאֵין הַכִּי נִמְי דְּהוּא הַדִּין בְּרַכַּת הַמְּזוּן בְּלֹא זְמוּן, וְרַבּוּתָא אֲשֶׁמְעִינָן דְּאֶפְלוּ עַל כְּזֵית מְזַמְנִין:

פרק ז - משנה ג

[י] לאלהינו. התוספות והר"י כתבו דלא גרסינן בלמ"ד, דבשיר והודאה כתיב שירו לה' הודו לה', אבל בברכה לא מצינו בלמ"ד כדכתיב במקלות ברכו אלהים ברכו עמים אלהינו: **[יא]** במקלות. ורבי עקיבא סבירא ליה בעברים שבמעיי אמן שאמרו שירה על הים משתעי קרא, ורבי יוסי הגלילי הוא ממקור נפקא. גמרא: **[יב]** בבית הכנסת. וכתבו התוספות דבהא מודה רבי יוסי הגלילי. וטעמא דבית הכנסת אלו נכנסים ואלו יוצאין ולא אדעתיה דשליח צבור. אבל בברכת המזון הו קבועין ומערבין ואין יוצאין עד לאחר ברכת המזון, אין לטעות במנינא:

פרק ז - משנה ד

[יג] ששה נחלקין. דהא דתני בשלשה והוא אומר ברכו, לאו משום דעדיפא מנברך, אלא רשאי גם כן לומר ברכו. גמרא:

פרק ח

פרק ח - משנה א

[א] ומפרש בגמרא דחדא ועוד קאמר: **[ב]** והקא נמי איכא חדא דאמרן ועוד דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם:

פרק ח - משנה ב

ג נוטלין לידיים. כלומר לוקחין מים לידיים, ונסח הברכה תוכיח, נטילת ידיים, כמו נטילת לולב שענינו לקיחה: **ד** אזיל לשיטתיה דסוף זביים. אבל להרמב"ם דהתם אין משקין מטמאין פלים אלא שנטמאו באב הטמאה. וכתב הכסף משנה בשם הר"ק דבית הלל לטעמיהו דבית שמאי קאמרי דאפלו יהיה הדין כן איכא טעמא להקדים מזיגת הכוס: **ה** ואחר כך מוזגין. ומשום דהלכה בבית הלל וברכת כוס קודם לנטילת ידיים הלכך שונה לעיל תחלה ברכת היום והיין ואחר כך נטילת ידיים. תוספות יום טוב: **ו** דנצוצות לא שכיחי. גמרא: **ז** דבשתיה אין אדם מדקדק לנגב ידיו כל כך, מה שאין כן פשיטל ידיו ויאכל מיד דמדקדק לנגבם יפה כדאמרינן (סוטה ד) האוכל בלא נגוב ידיים כו'. תוספות:

פרק ח - משנה ג

ח דמתר להשתמש בו, דאין ראשון מטמא למפה שהוא כלי ולא לאדם עצמו כדאיתא בגמרא ובפרוש רש"י, דבידיו שיוכלו להטמאות הוא נזהר מליגע בכסת: **ט** מפרש בגמרא גזרה משום אוכלי תרומה. ובית הלל סברי אוכלי תרומה זריזין הן: **י** וטעמא דתקון נטילת ידיים בחלין דנתנו בפרק ב' דטהרות משנה ג', כדי שיהיו רגילין אוכלי תרומה לטל ידיהם. גמרא חלין דף ק"ו:

פרק ח - משנה ד

יא כלומר לאפוקי בכולהו פרקו דלית הלכתא פותיהו: **יב** נראה לי דהכי קאמר דלהכי הלכה כמותם בזה, משום דמסתבר שמתר להשתמש בעם הארץ כדי שלא להשתמש בתלמיד חכם. תוספות יום טוב:

פרק ח - משנה ה

[יג] נר ומזון כו'. הנר שמביאין ונהנה ממנו מיד יש לו להקדים ואחר כך המזון שכבר אכל. ובית הלל סברי דיש לו להסמיך בשמים לנר שהוא גם כן מענין שבת שמראה הצער שהיה לו בנפש יתרה שהלכה לה ולכך מריח לישוב נשמתו. הר"י: **[יד]** וכתבו התוספות ונימא שפרא דלא פליגי דלשעבר משמע. ויש לומר דלשון דקרא עדיף דכתיב בורא חשך בורא השמים:

פרק ח - משנה ו

[טו] והר"י כתב שהדליקו [הנכרי] או שהטה אותו בשבת: **[טז]** דלסרחונו של מת עבידי ולא להריח: **[יז]** ובירושלמי, רב אמר יאותו, אך בזאת נאות לכם. ושמואל אמר יעותו, לדעת לעות את יעף דבר. ופרוש לעות מלשון עת. ויהיה ענינו כאן שהגיע העת של האור להאיר:

פרק ח - משנה ז

[יח] ולא תימא דשכח דתנן להודיעך פהו דבית שמאי:

פרק ח - משנה ח

[יט] לאחר המזון. כל ימות השנה קאמר, כפרוש רש"י בגמרא. ותנא הקדים תחלה דיני קדוש משום דיין לקדוש קודם לצרכי סעדה אם אין ידו משגת כדמסיק בטור ארח חיים סימן רע"א, ומדהתחיל בדיני שבת יום טוב שונה כמו כן דיני מזון והבדלה, ואחר כך דיני הבדלה עצמה. תוספות יום טוב: **[כ]** על היין. אם ירצה: **[כא]** בגמרא רמינן עלה מדאצטריך בית שמאי מזון והבדלה לצרפינהו שמע מנה דברכת המזון

טעוּנה כּוּס, וּמְשַׁנֵּי תְּרֵי תַּנְאֵי אֲלִיבָא דְּבֵית שְׁמַאי:

ט **פרק**

א **משנה** - **ט** **פרק**

[א] מֵאַרְצָנוּ. כְּשֶׁנֶּעְקְרָה מִמְּקוֹמָהּ בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל:

ב **משנה** - **ט** **פרק**

[ב] זֵיקִים הֵם נְצוּצוֹת וְהֵם תִּבְנִיּוֹת הַנִּרְאוֹת בְּשָׁמַיִם כְּדַמוֹת כּוֹכָבִים וַיֵּשׁ לָהֶם זְנוּבוֹת. הֶרְמֵבִ"ם: **[ג]** זוֹהִי שֵׁיטַת הָרִי"ף. וְהָרִא"ש כְּתֵב דְּכִיּוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ קֶרֶקַע כָּל שְׁכֵנָיו מְשַׁתְּפִים עִמּוֹ כּוֹי וְלֹא בְּעֵי שְׂיָהָא שְׁתָּף עִמּוֹ בְּטוֹבָתוֹ רַק שְׂיָהָה בְּבִשׁוּרָה טוֹבָה גַם לְאַחֲרִים בְּשִׁלְהֵם, וְגִרְסִינֵן דְּאִית לָהּ לְאַחֲרֵינֵי בְּהִדְיָה: **[ד]** בְּשׁוּרוֹת טוֹבוֹת. שֶׁהֵן טוֹבוֹת לוֹ וְלְאַחֲרִים. גְּמָרָא:

ג **משנה** - **ט** **פרק**

[ה] וְהַטַּעַם שֶׁהַדְּבָרִים הַמְּצוּיִם יִבְרָךְ עַל מַה שֶׁנִּמְצָא מֵהֶם תְּחִלָּה וְאַל יִהְיֶה חוֹשֵׁשׁ לְמַה שֶׁיִּקְרָה בְּסוּפָם. לְפִי שֶׁהַעֲתִידוֹת הֵם אֶפְשָׁר שְׂיָהָה אוֹ לֹא יִהְיֶה.

[ו] לְכַרְדָּ. היא עיר גדולה ובצורה כדמתרגמינן והערים בצורות גדולות, פריכן וברבון. ופרש רש"י לכרד, ושם מצויים מושלים רעים ומחפשים עלילות: **[ז]** מתפלל. אינו רוצה לומר תפלה בכונה ולפאת מזרח ולא גם בן ברכה אבל היא בקשה. הרמב"ם: **[ח]** אחת בכניסתו. שיפנס לשלום, ואחת ביציאתו שיצא לשלום, רש"י. והרמב"ם מפרש ביציאתו שיודה לאל שהוציאו ממנו לשלום. והתוספות חדשים בשם הגאון מורנו הרב יעקב כהן מפרש דבריו, דהוכרח להרמב"ם לפרש דלא כפרוש רש"י, משום דהקדים בן עזאי הודאה לשעבר קדם צעקה לעתיד והוה ליה להפך דבריו, אבל לפרושו אתי שפיר דמזכיר כסדר מה דמוסיף על תנא קמא. דלתנא קמא אינו נותן הודאה על הכניסה, ואמר בן עזאי ומוסיף ונותן הודאה לשעבר לאחר הכניסה, ולתנא קמא אינו צועק לעתיד קדם שיצא מהכרד ומוסיף בן עזאי וצועק לעתיד:

[ט] לפי שיש דברים רבים נראים בתחלתם טובה ויהיה אחריתם רעה, ועל בן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבא עליו צרה גדולה, מפני שאין יודע סופה. הרמב"ם. והר"י כתב שיחשב כי הכל כפרת עונותיו: **[י]** וביצור רע. לשון הרמב"ם אפלו בשעת העברה והפעס, והאף שכל זה הוא יצר רע: **[יא]** לא יקל. הואיל והזכיר אהבת השם יתברך עד היכן תגיע, בא להזכיר כמו כן עד היכן תגיע יראתו, שזה לא יקל וכו' הוא לירא אותו יתברך השוכן בבית הזה כדאמרינן ביבמות דף ו' לא מן המקדש אתה ירא אלא ממך שהזהיר על המקדש. תוספות יום טוב: **[יב]** רש"י, ומסיים שהיה אמה טרקסין. שפרושו לשון טרוקי גלי, כלומר שסוגר הלוחות שנתנו בסניי, ואותה אמה חומה היתה בבית ראשון ובה פתח או שער. אבל בבית שני לא היתה חומה רק שתי פרוכות זו לפני זו כדתנן בפרק ה' דיומא והלפך אסברי לה אבית ראשון: **[יג]** גמרא. ופרש הרמב"ם שנעשה לשמירת הרגלים: **[יד]** שזה שאמר ואומר אל תבוז אינה ראה על שישאל בשם אבל ראה שלא יבוז וילעג לתקנות חכמים אף על פי שהם ישנות וקדמוניות, ועל זה הזהיר שלמה בזה המשל. הרמב"ם: **[טו]** והרמב"ם כתב שהביא ראה על כל העוברים על התקנות ההם כי יבא זמן להפרע מהם ולענש אותם כי הם הפרו תורה (אבל כפשוטו הפרוש כשיבא העת להפרע מהם יזדמן להם סבות להפר התורה כדי שיחול עליהם הענש וזה ענין עמק, וכבר העיר

הַכְּתוּב כִּי מִשְׁפָּטָיו יִשְׂרָאֵל כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט :